

Mere fup eller fakta

Kølhaling

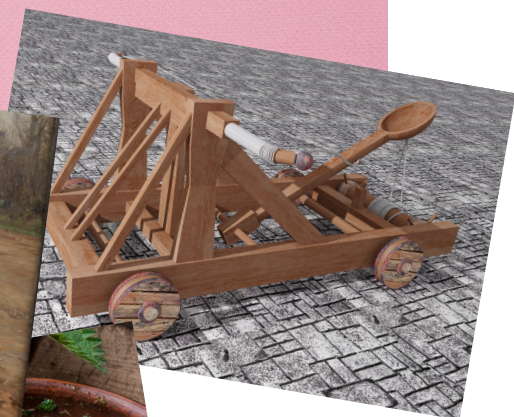
Bamsing

Dudendop

Bumper

Hange

Hyrling

Første ord: Kølhaling

A

Du har måske også hørt voksne sige, at; *"nu gælder det om at bevare det kølige overblik"*. En kølhaling er præcis dette. Når man i en presset situation træffer den rigtige beslutning, er det en kølhaling.

Ordet blev bl.a. brugt i bogen Pelle Erobreren fra 1906, hvor man kunne læse, at: *"Heldigvis handlede Pelle hurtigt. Han undveg flasken, der smadres imod væggen. Pelles kølhaling medførte, at han nu kunne stikke af..."*

B

På en rigtig varm sommerdag er der ikke meget bedre end en kold sodavand? Det skulle da lige være en øl, vil din far måske sige. I gamle dage havde man ikke køleskabe, så hvad gjorde man så? Jo, man tog sin øltønde og gav den en kølhaling. Det betød, at man bandt øltønden fast til nogle planker og lavede en slags tømmerflåde. Den kunne så ligge i en sø, og dermed blev tøndens indhold nedkølet - eller fik en kølhaling, som man sagde.

C

Lad det være sagt med det samme. Det er ikke rart. En kølhaling er straf som en sømand kunne idømmes, hvis han virkelig havde dummet sig. Den dømte blev bundet på hænder og fødder og trukket i et reb under skibet fra ræling til ræling. Den dømte risikerede at drukne, hvis der blev trukket for langsomt.

Også slaver på slaveskibene over Atlanterhavet kunne risikere en kølhaling, hvis de gjorde oprør.

Andet ord: Bamsing

A

Det er meget simpelt. En bamsing kan være to ting. Når man normalt taler om en bamsing hentyder man til en tyk eller klodset person.

Begrebet findes dog også indenfor landbruget. Her omtaler man store og fede kreaturer - altså fx. okser - som en bamsing.

B

I slutningen af 1800-tallet overtog Alfred Bamsing sin fars legetøjsbutik i den svenske by Örebro. På den tid var legetøj kun for de rigeste. Det ville Bamsing gøre noget ved, så han lavede et lille tøjdyr, som ikke kostede ret meget. Tøjdyret opkaldte han efter sin far - som også hed Bamsing. Tøjdyret blev utrolig populært, og inden længe legede alle med bamsinger. Tøjdyret kom senere til Danmark, og på Legetøjsmuseet i Den gamle By i Århus kan flere af disse ses.

C

Da den opdagelsesrejsende, Marco Polo, kom til Kina, fik han et chok. Mange af bygningerne var lavet af bambus. Disse lange stave var langt lettere end noget træ, man havde i Europa, men alligevel stod hytterne sikkert i vejr og vind. Derfor blev handel med bambus i Middelalderen meget populært, eftersom konger og andre rige i hele Europa byggede bambushytter i deres store slotshaver. De, der handlede med bambus, hed, selvfølgelig, bamsinger.

Tredje ord: Bumper

A

Du kender måske sangen om Jens Vejmand? Før vejene i Danmark blev asfalteret, kunne disse landeveje være alt andet end lette at bruge. Regn kunne omdanne jordvejene til rene mudderhuller. Derfor begyndte man at lægge grus og sten på de mest brugte veje. Dette arbejde blev udført af en bumper. Navnet kommer, sandsynligvis af, at hvis bumperen havde gjort sit arbejde godt, var der ikke flere bump på vej.

B

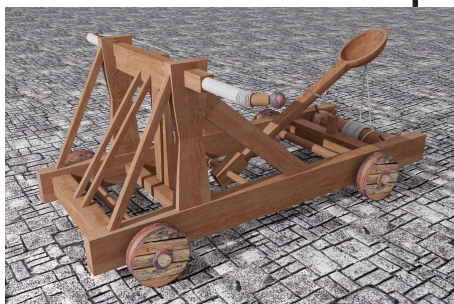

Du har måske engang fået et stort glas sodavand? I så fald var det måske i en bumper. En bumper er nemlig et stort drikkeglas.

I "Ordbog over det danske sprog" fra 1921 forklares ordet med denne sætning: *"Ved Bordenden gamle Geert Londemann sad, med bredfulde Bompert ihænde!"*

Så altså. En bumper er et stort drikkeglas.

C

I Middelalderen var en katapult det mest dødbringende våben. På lang afstand kunne denne affyres med bl.a. store sten, ildelugtende døde dyr eller brændende halmballer. Fællesbetegnelsen for denne ammunition kaldtes bumper. De største af disse bumpere kunne veje op imod 500-600 kg og lave enorme skader.

Det mere nutidige ord, bomber, kommer af dette ord, som dog stadig bruges indenfor militæret.

Fjerde ord: Hyrling

A

Mon dine forældre har sagt, at du skal spise, hvad der bliver serveret? I så fald skal du nok være glad for, at du lever nu og ikke i midten af 1700-tallet. Der var hyrling kommet til Danmark. Ligesom nutidens pizza kom denne suppe fra Italien. Hyrling var en grøntsagssuppe, der primært bestod af vand, øl, mosedede kartofler, forskellige slags kål, masser af brændenælder og hyldeblomst. Det lyder sundt, men jeg tvivler på, at det var mange børns livret.

B

Du kender måske computerspillet "Hitman"? Spillet handler om en lejemorder. Knap så drabelig er en hyrling - og så alligevel. En hyrling er en lejet person, som fx. kunne arbejde som vagt for rige personer, som ikke ønskede, at tyve og andre skumle mennesker, skulle komme for tæt på de riges huse eller slotte. Deler man ordet op, betyder hyre "*tjeneste mod betaling*", og ordets sidste del kender du fra ord som pusling og yngling.

C

I 1600-tallet var den mest udbredte straf at blive pisket. Havde man begået en forbrydelse, var straffen ofte et antal piskeslag. Dette var en yderst smertelig omgang, og det skete ofte, at den, der fik pisk, brød hylende sammen. Skete det, kunne han eller hun kaldes en hyrling. I H.C. Andersens eventyr "Den uartige dreng" skriver han bl.a.; "*... da blev der en hyl og skrig og de fleste af tilskuerne grinte af hyrlingen.*"

A

A large, empty rectangular box with a black border, intended for a drawing or written response corresponding to section A.

B

A large, empty rectangular box with a black border, intended for a drawing or written response corresponding to section B.

C

A large, empty rectangular box with a black border, intended for a drawing or written response corresponding to section C.

A

A large, empty rectangular box with a black border, intended for drawing or writing.

B

A large, empty rectangular box with a black border, intended for drawing or writing.

C

A large, empty rectangular box with a black border, intended for drawing or writing.

Syvende ord:

A

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for a drawing or written response corresponding to the letter 'A'.

B

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for a drawing or written response corresponding to the letter 'B'.

C

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for a drawing or written response corresponding to the letter 'C'.

Vi vælger svarmulighed

A

Vi vælger svarmulighed

B

Vi vælger svarmulighed

C

Vi vælger svarmulighed

A

Vi vælger svarmulighed

B

Vi vælger svarmulighed

C

Lærerark

På www.historiefidusen.dk/vikartimen findes allerede den første omgang "Fup eller Fakta". Endvidere var der i [lærerarket](#) en beskrivelse af Otto Leisners tv-quiz fra 1960'erne og link til [DRs Bonanza](#), hvor der er fri adgang til masser af udsendelserne. Reglerne var og er yderst enkle. Til hvert ord findes der to fup-forklaringer og en rigtig/fakta forklaring af, hvad det pågældende ord betyder.

I "skole-udgaven" kan klassen opdeles i to hold (pigerne mod drengene er altid et hit) og skiftes til at læse forklaringerne, eller du kan som lærer selv oplæse disse, og lade holdene gætte. De røde svarkort kan med fordel bruges, så det er tydeligt hvilken af de tre svarmuligheder, holdet har valgt.

I skemaet nedenfor ses de første fire ords fakta.

Ord	Fakta er
Første ord er: Kølhaling	Svarmulighed C er fakta.
Andet ord: Bamsing	Svarmulighed A er fakta.
Tredje ord: Bumper	Svarmulighed B er fakta.
Fjerde ord: Hyrling	Svarmulighed B er fakta.

Femte ord og sjette ord er henholdsvis dudendop og hange. Smid et af holdene udenfor døren, så de kan lave to forkerte og en rigtig forklaring på dudendop, mens holdet i klassen laver forklaring på hange. Det er vigtigt, at de ikke kender det andet holds ord. Eleverne kan scanne [QR-koden](#) og dermed finde ordets korrekte betydning. Hjælp eleverne, så de præcis ved, hvad ordet betyder, og giv holdet tid til at lave den rigtige og de to fup-forklaringer. Når begge hold er færdige, bliver det spændende, om de kan gætte modstandernes ord.

Idéen med det syvende ord er, at alle klassens elever skal lave tre forklaringer på et gammelt ord. Disse forklaringer kan oplæses for sidemanden eller på klassen – og husk, selvfølgelig, at forældrene også skal gætte, så arket skal med hjem. Gætter "de gamle" mon rigtigt, eller bliver de fuppet?

Billedeoversigt: Billederne til Fup eller Fakta kommer fra:

Billede af kølhaling

[Commons Wikimedia](#)

En landevej, maleri af H.A. Brendekilde.

[Commons Wikimedia](#)

Øvrig grafik og billeder er benyttet med tilladelse fra canva.com